

ВИСНОВОК

до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України щодо уніфікації процесів» (реєстраційний № 9306 від 17 травня 2023 року)

Комітетом НААУ з питань цивільного права та процесу (*надалі по тексту – Комітет*) проаналізовано положення проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України щодо уніфікації процесів», внесеного на розгляд Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи групою народних депутатів (реєстр. № 9306 від 17 травня 2023 року) (далі – законопроект).

У пояснювальній записці до законопроекту вказано, що запропоновані зміни до Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) та Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) спрямовані на уніфікацію судових процесів, а також їх удосконалення з урахуванням більш вдалих унормувань, зарекомендованих на практиці. Автори законопроекту зазначають, що внесені зміни сприятимуть забезпеченню єдності судустрою та зміцнення забезпечення дотримання на практиці гарантій, закріплених в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

В той же час, проведений аналіз законопроекту дозволяє дійти висновку про передчасність та суперечливість окремих його положень.

I. Щодо надання права суду залишати позов без розгляду у випадку нез'явлення позивача на судові засідання

Авторами законопроекту пропонується узгодити та удосконалити норми цивільного та господарського судочинства в частині надання права суду залишати позов без розгляду у випадку нез'явлення позивача на судові засідання. З цією метою, зокрема, передбачено внесення змін до п. 4 ст. 202 та п. 4 ч. 1 ст. 226 ГПК України щодо надання права господарському суду залишати позов без розгляду лише у випадку повторного нез'явлення позивача як це на сьогодні має місце у цивільному судочинстві (ч. 5 ст. 223 та п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України). Крім того, у законопроекті передбачено запровадження у вказаних положеннях ГПК України та ЦПК України додаткової умови, за якої позов не може бути залишений судом без розгляду у зв'язку з повторним нез'явленням позивача на судові засідання, а саме: якщо присутній у засіданні відповідач наполягає на розгляді справи по суті.

Водночас, окрім законодавчих змін, спрямованих на узгодження та удосконалення згаданих вище норм ГПК України та ЦПК України, що сприятиме дотриманню гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права на доступ до правосуддя, у законопроекті закладено внутрішню неузгодженість відповідних процесуальних норм, що може зумовити проблеми у правозастосуванні. Так, у запропонованих змінах до ч. 4 ст. 202 ГПК України та ч. 5 ст. 223 ЦПК України виключено існуюче у чинній редакції цих норм формулювання, за змістом якого розгляд справи може здійснюватися за відсутності позивача, якщо його нез'явлення не перешкоджає вирішенню спору. Натомість відповідне формулювання залишено у запропонованій редакції п. 4 ч. 1 ст. 226 ГПК України та п. 3 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, які регламентують аналогічне питання. Вважаємо, що відповідна неузгодженість має бути усунута і відповідне формулювання слід залишити в обох статтях як ГПК України, так і ЦПК України.

II. Щодо запровадження критерію «вірогідності» доказів у цивільному процесуальному законодавстві

Авторами законопроекту пропонується узгодити та удосконалити норми цивільного та господарського судочинства в частині інституту доказування. Замість передбаченого статтями 80, 89 ЦПК України критерію оцінки доказів «достатність», пропонується запровадити критерій «вірогідності». Такий критерій з 2019 року існує в ГПК України (статті 79, 86). Водночас слід відмітити, що автори законопроекту помилково називають зазначену категорію новим стандартом доказування, що був запроваджений у ГПК України на заміну стандарту «достатність доказів».

Варто зазначити, що з 2019 року критерії оцінки доказів в ГПК України не змінилися. Стаття 86 ГПК України містить критерії оцінки доказів, якими є: належність, допустимість, достовірність, достатність і взаємний зв'язок доказів. Аналогічними за своєю суттю є і критерії оцінки доказів у ЦПК України (стаття 89). І ці оцінки доказів не є стандартами доказування.

Це свідчить про те, що законодавець, запровадивши відповідні зміни у статтях 79, 86 ГПК України щодо заміни критерію достатності на критерій вірогідності, лише вніс плутанину у розмежуванні зазначених понять.

Комітет розуміє що посприяло цьому.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці сформулював два стандарти доказування («standards of proof») у судовому процесі:

- 1) баланс вірогідностей («balance of probabilities»);
- 2) поза розумним сумнівом («beyond reasonable doubt»).

Ці стандарти були сприйняті вітчизняною судовою практикою. Проте в розумінні практики ЄСПЛ стандарти доказування уособлюють необхідний рівень

ймовірності, який дозволяє суду вважати той чи інший факт доведеним. Але при цьому навіть ЄСПЛ у своїх рішеннях, зокрема, у справі «J.K. AND OTHERS v. SWEDEN» від 23 серпня 2016 року вказав, що стандарт доказування «поза розумним сумнівом» зазвичай використовується в кримінальному процесі, де стандарт доказування повинен бути найвищим.

Хочемо наголосити, що цей стандарт не виник на рівному місці. Він є породженням принципу англо-саксонської правової системи, яка формувалася в умовах демократії. Саме тому на території цих держав запроваджений інститут суду присяжних. Суть інституту полягає в тому, що сторонні люди, не маючи юридичної освіти, на основі своїх знань і життєвого досвіду, визначають для себе, вчинила конкретна особа протиправне діяння чи ні. При цьому функція інституту присяжних у такому кримінальному процесі закінчується моментом винесення вердикту «винен» чи «не винен». Усі наступні питання, а саме: надання юридичної оцінки доказам, визначення виду покарання є повноваженням виключно фахівця в галузі права – судді. Але аж ніяк не народу в особі суду присяжних.

Зі свого боргу українська система законодавства належить до романо-германської групи. І формувалася вона на теренах 70-річного перебування держави в умовах тоталітаризму.

Саме тому інститут присяжних в українському законодавстві унормований по-іншому. Наприклад, кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого - судом присяжних у складі двох суддів і трьох присяжних. (ч. 3 ст. 31 КК України). При цьому рішення суддями і присяжними приймається колегіально (ч. 3 ст. 383, 391 КПК України).

Інститут присяжних є і у цивільному процесі, зокрема, у справах окремого провадження у певній категорії справ (ч. 4 ст. 293 ЦПК України). Але судові рішення також приймається і присяжними, і суддями колегіально в нарадчій кімнаті.

Варто окремо наголосити, що українські присяжні у своїх правах та обов'язках прирівняні до статусу судді.

Отже, повертаючись до питання стандарту доказування у цивільному процесі України, хочемо зазначити, що введення такої категорії, як «вірогідність» не змінить його сутності доказування, але сприятиме видозміні сприйняття судочинства пересічними громадянами. У їхніх головах ці критерії не будуть узгоджуватися з принципом правової визначеності та правомірних очікувань.

Запровадження критерію «вірогідності» була без спротиву прийнята в господарському процесі, але це зумовлено тим, що представництво інтересів у господарських процесах зазвичай здійснюють адвокати, які знаються на процесуальному законодавстві.

У той же час у цивільному процесі участь беруть переважно громадяни, які не є юристами за фахом. І критерій «вірогідності» не буде їм зрозумілим.

Ця теза підтверджується практикою: використання «вірогідності» як стандарту доказування у вітчизняному господарському процесі не набуло системного характеру і суди по різному їх розуміють з огляду на зміст відповідної практики ЄСПЛ.

Враховуючи зазначене, використання у цивільному судочинстві стандартів доказування має бути належним чином врегульоване на рівні процесуальних кодексів. При цьому запровадження у 2019 році в ГПК України категорії «вірогідність доказів», як було вище вказано, не є прикладом вдалого унормування, яке слід би було перенести до цивільного процесуального законодавства.

Отже, зазначене питання потребує глибокого наукового обґрунтування та системного підходу щодо його врегулювання на законодавчому рівні, тому вважаємо, що законопроект у цій частині потребує доопрацювання.

Решта запропонованих у законопроекті змін щодо уніфікації норм цивільного та господарського судочинства пов'язане із запровадженням у ГПК України категорії «вірогідність доказів», тому їх перенесення до ЦПК України, на нашу думку, також є недоцільним і передчасним.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що законопроект потребує доопрацювання.

Висновок підготовлено:

Простибоженком Олегом – адвокатом, головою Комітету НААУ з питань цивільного права та процесу;

Ляшенко Анною – адвокатом, членом Комітету НААУ з питань цивільного права та процесу.